

לאומיות פלסטינית

אפרים לביא

מצטפא כבהא / הפלסטינים: עם בפזורתו, יחידה 6 בסדרה המזרח התיכון בימינו, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, רעננה 2010, עמ' 320

כותרת ספרו של מצטפא כבהא מייצגת את הרעיון המרכזי בספר: לספר את תולדותיו של העם הפלסטיני במאה העשרים כחידה חברתית לאומית אחת. המחבר פורש בפני הקורא יריעה רחבה של קורות העם הפלסטיני, שפוצל בעקבות המלחמה בשנת 1948 לקהילות נפרדות במולדתו ובפזורה, ועד היום הוא נתון במאבק לשחרור לאומי ולהגדרה עצמית.

במבוא לספר, מציג המחבר בפני הקורא שלושה משולשים, שבהם התעצבו תולדות העם הפלסטיני במאה העשרים: (א) הגורמים החיצוניים – בריטניה והמעצמות האחרות, הציונות כיישוב וכמדינה, והעולם הערבי על מדינותיו והאינטרסים שלהן; (ב) הזהות הלאומית – הממד הערבי הכלל-אזורי, הממד הפלסטיני-הארצי, והממד האסלאמי הפוליטי; (ג) המבנה החברתי-הפנימי – עילית מסורתית-משפחתית ותיקה, מעמד ביניים משכיל שנכנס לפוליטיקה החל משנות השלושים, ושכבות עממיות שנציגיהן הצעירים פרצו חמושים למישור הפוליטי בצמתים חשובים.

האירועים וההתפתחויות שפקדו את העם הפלסטיני מאז המרד בשנים 1936-1939 ועד סוף המאה העשרים, מובאים בתמצות ותוך התייחסות להשפעות שהיו לשלושת המשולשים המוזכרים על עיצובם. זהו חיבור שאינו קל לכתובה כלל ועיקר, הן מבחינת היקף הנושא ומורכבותו והן מבחינת מעורבותו של המחבר, המספר את הסיפור הקשה של עמו לקהל ישראלי, ובעברית. זהו אתגר המצריך תבונה ורגישות, כושר הבחנה בין עיקר לטפל, ואפילו מידה של אומץ לב. המחבר עמד בכל אלה ועלה בידו לכתוב את הספר בלשון קולחת המסייעת לקורא לקלוט את התמונה הרחבה והמורכבת. זהו ניסיון מבורך להציג את הסיפור ההיסטורי של הפלסטינים כעם ולשזור בתוכו את סיפורה של כל קהילה מקהילותיו: המיעוט הערבי-הפלסטיני בישראל, תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה, הפלסטינים במחנות הפליטים ובפזורה בעולם. הכתיבה הקצרה, שהייתה הכרח במקרה זה, היא בבחינת "מעט המחזיק את המרובה" וראויה על-כן להערכה רבה.

עם זאת, אי-אפשר כמעט לכתוב ספר כזה בלי שיהיו לו חולשות הכרחיות. הקריאה בו מעלה, כי האתגר שקיבל על עצמו המחבר, לתמצת את קורות הזמן ותהפוכות הגורל של העם הפלסטיני במאה העשרים, אינו חף ממגבלות. המרכזיות שבהן היא ההתייחסות המודגשת לגורמים החיצוניים שעיצבו את ההיסטוריה של הפלסטינים, לעומת תשומת-לב מצומצמת שניתנה לתמורות שחלו בחשיבה המדינית הפלסטינית, בעיקר

בטראומת השואה הפרטית שלהם" (עמ' 37). זאת ועוד, גדרות הדיון הספרותי בספרה של קוש זוהר נפרצות ממילא, כיוון שהיא מתרכזת בהשלכות הפוליטיות החשובות של התופעה הספרותית שנחקרה על-ידה: אותה בחירה של הסופרים להציג בין דפי יצירותיהם גישה חדשה, הקוראת להימנע משימוש בכוח כלפי ה"אחר", הצד הפלסטיני בסכסוך הערבי-הישראלי, ומציעה ראייה הומנית שלו.

הזיכרון שבו דנה קוש זוהר הוא אמנם זיכרון של דמויות ספרותיות, אולם אפשר להניח, כי עיצוב הדמויות של הניצולות ביצירות הספרותיות הושפע מהאופן שבו קלטו הסופרים רשמים מזיכרון של ניצולות "אמתיות", שאליהן הם קשורים בקשרים ביוגרפיים. לפיכך הם מייצגים זיכרון – וזו נקודה חשובה נוספת שקוש זוהר מתעלמת ממנה – שהתעצב בשלב מאוחר בהשפעת דימויים נשיים וקונבנציות חברתיות. דימויים אלה הם שהובילו את הניצולה לזכור את שחותה בשואה "כאישה", על כל הממדים ההומניסטיים המאוחרים המשתמעים מכך, שאליהם מתייחסת קוש זוהר בספר.

כך, למשל, רונית לנטיץ, שבדקה את הסיפורים שנמסרו בעל-פה על-ידי ניצולות ששרדו את המחנות בטרנסניסטריה, טוענת, כי זהותה של הניצולה כאישה מתבססת על מאגר חוויותיה השונות, וכי מאגר זה מתארגן ונבנה אצלה על-ידי ייצוגים סמליים או נרטיבים הנתפשים כנשיים, כמו למשל, "ילדות מאושרת" מול התפרקות, "המשפחה" והישרדות בלעדיה או עמה, כורח ההינתקות מחפצים אהובים ושלילת ניצני הנשיות המתפתחת. היא קובעת לסיכום, כי "המגדר זכור דרך חוויותיהן השונות של נשים, והזיכרון ממוגדר בקולקטיב דרך הייצוגים הסמליים של נשים" ("שורדות מספרות את טרנסניסטריה", בתוך: אסתר הרצוג [עורכת], **נשים ומשפחה בשואה**, נתניה 2006, עמ' 257-283). בדומה, שרה הורוביץ טוענת במאמר "מגדר וייצוג השואה", כי כפי שגברים ניצולי שואה נטו לא פעם לתאר את אירועי העבר בהתאם לדימויים גבריים, ובהם הייתה האישה חלשה ופגיעה והם היו "מושעיה", כך נהגו גם נשים ניצולות שואה, אשר לא אחת הציגו עצמן בזיכרונותיהן כמי שחמלו אישה על רעותה וסייעו זו לזו במחנות ההשמדה (למשל ברומן *An Estate of Memory*, פרי עטה של אילונה כרמל [Karmel]). ואולם, מחקרים מאוחרים מראים, כי בעניין זה לא היה הבדל של ממש בין גברים לבין נשים במחנות. הורביץ מסכמת עניין זה בקביעה:

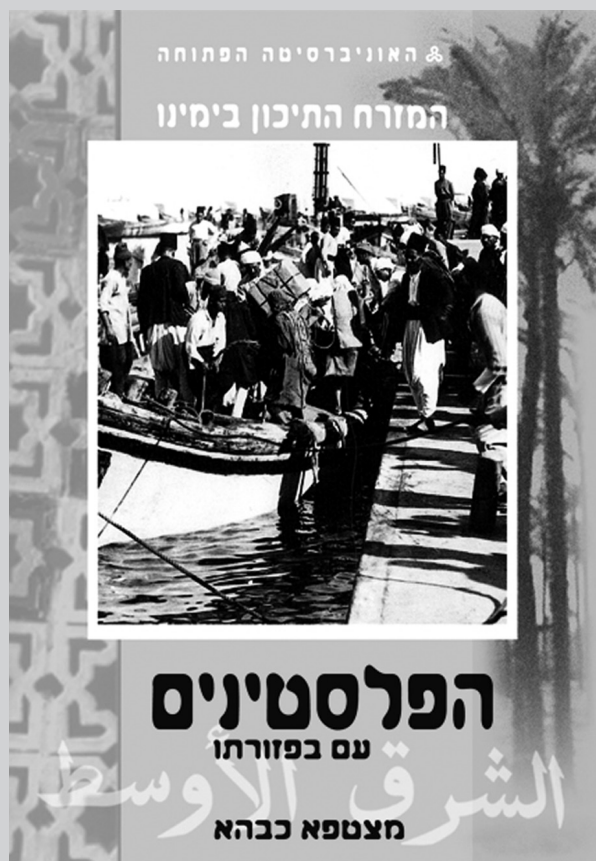
ניתוח מגדרי מסייע לסטודנטים לבחון פרשנויות תרבותיות שונות של השואה, ולהביא בחשבון לא רק את ההקשרים שבהם היא התרחשה, אלא גם את ההקשרים שבהם זוכרים אותה.

Sara R. Horowitz, "Gender and Holocaust Representation", in: Marianne Hirsch and Irene Kacandes (eds.), *Teaching the Representation of the Holocaust*, New York 2004, pp. 110-123

עם זאת, ספרה של קוש זוהר תורם תרומה חשובה לשאלת הרלבנטיות של זיכרון השואה כיום, ומדגיש כי אפשר לקשור אותו לתקומה אנושית ולא רק לתקומה לאומית, והוא מביא ביטוי חשוב נוסף להפרטת זיכרון השואה בתקופתנו.

ד"ר אפרים לביא הוא מנהל מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום וחוקר במרכז דיין לחקר המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

lavieph@post.tau.ac.il :ל"א

ופתרון בעיית הפליטים על בסיס החלטת או"ם 194; והצהרת העקרונות שהתקבלה בספטמבר 1993 במסגרת תהליך אוסלו וכללה הכרה בישראל והתחייבות לנטישת המאבק המזוין. מסמכים מכוננים אלה של אש"ף משקפים אירועים היסטוריים וציוני דרך מרכזיים בתולדות העם הפלסטיני במחצית השנייה של המאה העשרים. תוכנם מקפל בחובו את סיפור התמורות בחשיבה הצבאית-המהפכנית והמדינית-הפרגמטית של התנועה הלאומית הפלסטינית, ואת האסטרטגיה שהיא אימצה כדי לקדם את הגשמת המאוויים הלאומיים של העם הפלסטיני. כל ניסיון ללמוד את ההיסטוריה הפלסטינית בלעדיתם יהיה בהכרח חסר. גם אירוע היסטורי מרכזי בתולדות העם הפלסטיני, כמו ההינתקות המנהלית של ירדן מהגדה המערבית בקיץ 1988, אינו בא לידי ביטוי בספר. מגבלה אחרת נוגעת לחוסר האיזון בין התיאור הנרחב המוקדש להתפתחות השאלה הפלסטינית והשתלבותה במשחק הפוליטי האזורי והעולמי באמצעות פירוט מהלכיו הצבאיים והמדיניים של אש"ף, לבין תיאור מצומצם באופן יחסי של קורות הקהילות הפלסטיניות בישראל, בשטחים ובפזורה, ויחסי הגומלין בינן לבין אש"ף. כך, למשל, הדיון בערבים הפלסטיניים בישראל מסייג בשנת 1977, בלי התייחסות לתמורות שחלו במעמד הפוליטי, החברתי והכלכלי, בזהותם הקולקטיבית וביחסי הגומלין שהתפתחו בינם לבין אש"ף לפני תהליך אוסלו ואחריו. הם נותרו בשולי החברה הישראלית

במחצית השנייה של המאה העשרים. המחבר מבליט את התפקיד שמילאו מדינות ערב החל משלהי שנות השישים בפוליטיקה הפלסטינית ובריסון הלהט המהפכני של אש"ף ותיעולו לחשיבה מדינית פרגמטית. בפרקי הספר השונים מתואר כיצד גילו מנהיגי מצרים, ירדן, סוריה ולבנון נחישות שלא להקריב את האינטרסים של המדינות שלהם למען העניין הפלסטיני. כך למשל, מנהיגים אלה לא רצו להניח לארגונים הפלסטיניים לגרור אותם למלחמה כוללת; הם מנעו מהם להשתמש בשטחי מדינותיהם כבסיסים לניהול מאבק מזוין נגד ישראל; בשנת 1974 הם הכירו באש"ף כנציג החוקי והיחיד של העם הפלסטיני (ובכך, למעשה, הטילו עליו אחריות לגורלו); ובשנת 1982 הם לא התייצבו לצד אש"ף ולא מנעו את גירושו מלבנון.

מתיאור דברים זה נעדרת התייחסות להתפתחויות שחלו במחשבה הלאומית הפלסטינית בסכסוך עם ישראל, כפי שהיא מופיעה ובאה לידי ביטוי מרתק בהגותם של הארגונים והפגלים השונים שהרכיבו את אש"ף. התפתחויות אלו נבעו מצמצומו של מרחב האפשרויות של אש"ף לפעולה בתחום המאבק המזוין, ובהמשך – מהתגברות החשש מפני הסדר מדיני שיושג בלעדי אש"ף ויהפוך אותו לגורם מיותר. כתוצאה מכך חלו בהדרגה תמורות באסטרטגיה הלאומית הפלסטינית: משלילה מוחלטת של קיום ישראל ותביעה לשחרור פלסטין כולה בכוח, ועד לאימוץ תוכנית שלבית הכוללת בתחילתה השגת ריבונות על השטחים שנכבשו בשנת 1967; מתפישה שקידשה את עקרון המאבק המזוין כדרך יחידה לשחרור פלסטין, דרך שילוב בין עימות אלים ומאבק מדיני, ועד לנכונות להסדר מדיני עם ישראל על יסוד העיקרון של שני מדינות לשני העמים. לשינויים אלה ניתן ביטוי נרחב בכינוסים של "המועצה הלאומית הפלסטינית", ובהם התנהלו ויכוחים אידאולוגיים נוקבים, שביטאו את המחלוקות בין ראשי אש"ף והפגלים השונים. כמו כן נוסחו בכינוסי המועצה החלטות אשר שיקפו את עמדת הזרם המרכזי בתנועה הלאומית הפלסטינית ואת השינוי בעמדות אש"ף. כתוצאה ממחלוקות אלה חלה התרחקות של הארגונים הרדיקליים מאש"ף, והדבר אפשר להנהגתו לנהל מדיניות גמישה יותר שהביאה להכרזת העצמאות בשנת 1988, ובהמשך גם לחתימה על הסכם אוסלו. אחד הביטויים לכך, שהמחבר לא נדרש במידה מספקת לתמורות אלו שחלו במחשבה הפוליטית הפלסטינית, היא התייחסותו השולית לתוכנם ולמשמעותם של מסמכים מכוננים של אש"ף, שהתנועה הלאומית הפלסטינית המתחדשת אימצה ופעלה על-פיהם. בראשית דרכה היו אלה "האמנה הלאומית הפלסטינית" בנוסח משנת 1964, שקידשה את שחרור כל פלסטין במאבק מזוין; נוסח מעודכן של האמנה משנת 1968, שהדגיש את הלאומיות הטריטוריאלית הפרטיקולרית; וכן "תוכנית השלבים", שאש"ף אימץ בשנת 1974 ועניינה הקמת ישות לאומית על חלק מאדמת פלסטין ללא הסדר מדיני עם ישראל. בהמשך, היו אלה המסמכים המכוננים שעליהם נשענה הנהגת אש"ף, כאשר הציגה את עמדותיה המדיניות בניסיון ליישב את הסכסוך עם ישראל: החלטות המועצה הלאומית ה-19 של אש"ף בנובמבר 1988, הכוללות הסכמה לעקרון החלוקה של הארץ, כינון מדינה בגבולות 1967, בירה בירושלים

באשר למשולש החברתי-הפנימי, מסקנתו של המחבר היא, כי העילית הוותיקה והמסורתית ירדה מהבמה, וכי עליית הפת"ח סימנה את ניצחונו של מעמד הביניים ואין סימן של ממש לחזרת המשפחות המיוחסות לעמדות הנהגה. עם זאת ראוי לציון העובדה, כי בשתי תקופות הזמן המכריעות – השלטון הישראלי (בשנים 1967–1993) והשלטון העצמי (החל משנת 1994) – נותר על כנו המבנה החברתי המסורתי בגדה המערבית, שבסיסו הם המשפחה המורחבת, השבט והעדה. למרות שהרצון להביא לסיומו של הכיבוש הישראלי ולהגיע לעצמאות מדינית היה גורם שדחף לשינוי, לא התחוללה תמורה מהותית במבנה החברתי והתרבותי. גם פעילותם של ארגונים לא-ממשלתיים בעשור האחרון של המאה העשרים, בתחום החינוך לדמוקרטיה ופלורליזם ולשמירה על זכויות וחירויות הפרט, לא יצרה שינוי. נטייתה הטבעית של החברה הפלסטינית להתארגן על בסיס המבנה המסורתי שלה, באה לידי ביטוי בעובדה, שהמבנים החברתיים והארגוניים המקוריים שרדו את שנות הכיבוש והאינתיפאדה. כך אירע, שערב הקמת הרשות הלאומית הפלסטינית בקיץ 1994, נותרו מסגרות הזהות והנאמנות המשפחתיות והעדתיות בעלות חשיבות מרכזית בחברה הפלסטינית, והשלטון העצמי שאש"ף הקים אף נשען עליהן.

לסיכום, ספר זה מהווה ניסיון חשוב להציג את האירועים ההיסטוריים של העם הפלסטיני במאה העשרים, ולנתח תהליכים חברתיים, כלכליים ותרבותיים אשר התחוללו בקרבו לפני שנת 1948 ואחריה. המחבר עמד בכבוד במשימה השאפתנית שקיבל על עצמו והגיש לקורא הלא-מקצועי סיפור מסודר, בהיר ומעוטרי בצילומים של קורות הפלסטינים באותה תקופה. חרף המגבלות שתוארו לעיל, יש בספר משום תרומה חשובה לחקר העם הפלסטיני ותנועתו הלאומית. הסטודנט והקורא הישראלי יפיקו תועלת רבה מספר זה להכרת הפלסטינים כעם בעל תודעה לאומית, שעודו נאבק למען השגת זכויותיו הלגיטימיות לעצמאות מדינית ולהגדרה עצמית.

למרות תהליכי החברות שעברו, ובשולי התנועה הלאומית הפלסטינית שבהנהגת אש"ף על אף היותם חלק בלתי-נפרד מן העם הפלסטיני. התעלמות אש"ף מעניינם בתהליך המדיני שקיים עם ישראל מצד אחד, ואירועי אוקטובר 2000 מן הצד האחר, עוררו תהיות בקרבם לגבי עתידם וגורל העם הפלסטיני בכללו. "מסמכי החזון" (בשנים 2006–2007), שנוסחו על-ידי אינטלקטואלים מתוכם, נועדו לשמש בסיס לבירור פנימי בציבור הערבי הפלסטיני בישראל לגבי קביעת עתידו במדינה. היה מקום לעמוד על עובדות אלו, שכן הן מהוות התפתחות משמעותית בקורות העם הפלסטיני.

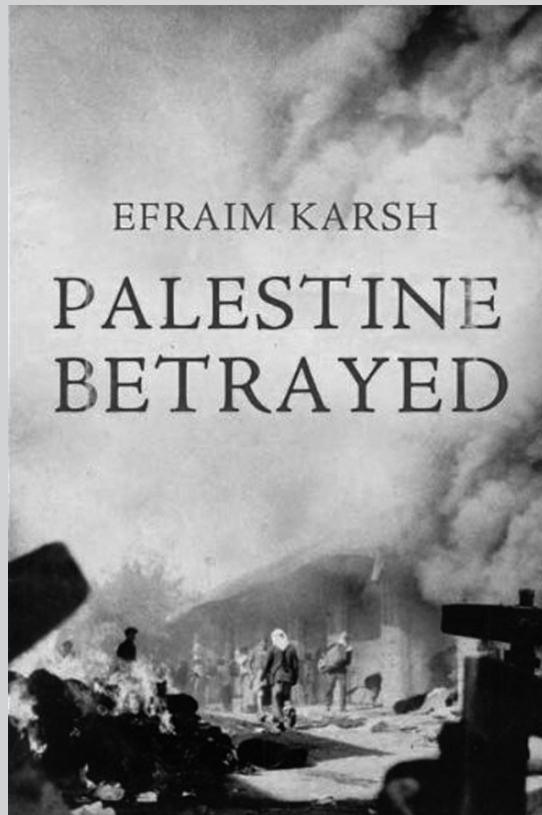
הדבר בולט במיוחד לגבי האוכלוסייה בגדה המערבית וברצועת עזה – הקהילה הפלסטינית הגדולה ביותר – שהשפעתה על תולדות העם הפלסטיני מתוארת בספר באופן חלקי בלבד. אוכלוסייה זו הייתה שחקן מרכזי שהשפיע על אש"ף ועל דרכו: היא קיבלה עליה את מרותו של אש"ף כמנהיג הלאומי לאחר שזה קיבל בשנת 1974 את "תוכנית השלבים"; לאחר השיתוק שאחז באש"ף בעקבות גירושו מלבנון לתוניס (בשנת 1982) והמחלוקות העמוקות בין פלגיו, אוכלוסייה זו היא שמילאה, מלמטה, את החלל שנוצר באמצעות הרחבת ההתארגנות הציבורית, ובכלל זה הקמת ארגוני התנדבות וארגונים אזרחיים סקטוריאליים לחיזוק העמידה האיתנה של האוכלוסייה ולתיקון הדימוי של האחדות הלאומית שנפגע; בשנת 1987 היא שנטלה בידיה את מושכות המאבק הלאומי וחוללה את האינתיפאדה הראשונה, לאחר שהבינה כי אש"ף שרוי בתהליכי שקיעה מתמשכים ולא יוכל לבדו להביא לשחרורה; בשלהי שנות השמונים וראשית שנות התשעים היא החלה בבניין מוסדות למדינה שבדרך; בשנת 1993 היא העניקה לאש"ף את תמיכתה בתהליך אוסלו; בשנת 2000 היא שבה וחוללה את האינתיפאדה השנייה, שהחלה מלמטה וכוונה נגד המשך הכיבוש הישראלי ובמחאה על אוזלת-ידו של השלטון העצמי בניהול ענייני הפנים והחוץ; ובשנת 2006 היא שחוללה מהפך היסטורי כאשר העלתה את החמאס לשלטון.

בסוף הספר המחבר חוזר לשלושת המשולשים שביניהם וסביבם התחוללה ומתחוללת ההיסטוריה של הפלסטינים. מסקנותיו לגביהם ראויות לבחינה. הוא מצביע על כך, שבראשית המאה העשרים ואחת הלכה והתמעטה בהדרגה המרכזיות של משולש הגורמים החיצוניים, שכן המעצמות חדלו לעצב במישרין את גורל הפלסטינים ואלה חדלו להיות כלי משחק בידי המדינות הערביות. מבחינה עובדתית, פני המציאות בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת שונים במקצת: עצם קיומה של הרשות הלאומית הפלסטינית תלוי בסיוע חיצוני – חומרי ומדיני – של מדינות המערב. לא זאת אף זאת: הזירה הפלסטינית שסועה בין רשות לאומית הנתמכת על-ידי המערב ומדינות ערב מתונות, כמו מצרים וירדן, לבין רשות אסלאמית הנתמכת על-ידי איראן ומדינות כמו סוריה, המארחות את מפקדות הארגונים הרדיקליים הפלסטיניים המתנגדים לאש"ף. נוסף לכך, הליגה הערבית, שהציגה בשנת 2002 יוזמת שלום, שאותה אימץ אש"ף ועניינה פתרון של שתי מדינות והתחייבות לסיום הסכסוך וליחסים נורמליים של העולם הערבי עם ישראל, משמשת כיום גורם-על לאישור מהלכיו של אש"ף בתהליך המדיני עם ישראל.

מי בגד בפלסטינים?

דוד ויטל

Efraim Karsh / **Palestine Betrayed**, Yale University Press, New Haven and London 2010, 342 pp.

ספרו החדש של אפרים קארש איננו על אודות הצדק או אי-הצדק שבסכסוך על פלשתינה (תהא הגדרתו אשר תהא: הסכסוך הערבי-הישראלי, היהודי-המוסלמי וכיוצא באלה) ואף אין הוא דן בהשלכות ארוכות-הטווח של המבנה הפוליטי או החברתי במזרח התיכון. הספר בוחן, באורח יסודי ביותר, את ניהול הסכסוך בידי מי שנבחרו או מינו את עצמם להגדיר, להסביר ולנווט את המדיניות הפלסטינית-הערבית. מדובר במחקר שהוא מלאכת מחשבת: בהיר בטיעוניו, מודע היטב לטיעוני-נגד קיימים ואפשריים ומבוסס על בדיקה מקיפה מאין-כמותה של המקורות וספרות המחקר בכל שלוש השפות הרלבנטיות – אנגלית, ערבית ועברית. כמו כן, אף שהוא נכנס אל שדה מוקשים גדוש במחלוקות, ספרו של קארש חף מדעות קדומות, עמדות פוליטיות מובהקות ואפילו זעם מוסרי. אם יש בו ביטוי לרגש, הרי הוא נימה של חמלה – ומכאן הבחירה בשם הספר.

פלשתינה הנבגדת הוא מחקר על הסיבות לכישלונם של הערבים – בתוך פלשתינה ומחוצה לה – במניעת הקמתה של ישות יהודית עצמאית כלשהי בחלקים ממה שהייתה פלשתינה תחת השלטון הבריטי. ההנחה הרווחת בקרב ערבים, מנהיגי המעצמות (לרבות ארצות-הברית) ובמידה לא-מבוטלת גם בקרב היהודים, הייתה, כי הערבים אכן יצליחו למנוע את הקמתה של מדינה יהודית, אם לא מיד הרי לפחות בטווח הבינוני (כמי ששירת בצבא הבריטי באותה העת, אני זוכר היטב תחזיות מודיעין בריטיות בדיוק ברוח זו). המנהיגים הערבים ידעו, כי נוכח המדיניות הבריטית והאמריקנית באותם ימים, יש בידיהם יתרונות פוליטיים מובהקים. ואם אי-אפשר לסמוך על המדיניות, הרי היה ברור לכול, כי מבחינת יחסי הכוחות הצבאיים היו לערבים ככלל, בתוך פלשתינה ומחוצה לה, תילות רבים יותר, מצוידים יותר וממוקמים טוב יותר מבחינה אסטרטגית, מאשר לתילות הלא-חוקיים בתחילה, הלא-סדירים, החובבניים והפזורים של היהודים שניצבו מולם. ביטחונם העצמי של הערבים, ככל שהתקרב מועד יציאתם של הבריטים מן הארץ, לא היה אפוא חסר-יסוד, בייחוד כיוון שהוא אף תאם את האמונה בקרב מדינאים, חיילים ופוליטיקאים של המעצמות שהיו מעורבות באזור, בניצחונם של הערבים. בשום רגע – עד להכרעה שהושגה לקראת סוף שנת 1948 – לא היו בהנהגה הבריטית והאמריקנית מי שהטילו ספק ביכולתם של הערבים להשיג את מטרתם, חרף ההתנגדות האמיצה והנמהרת של היהודים. כדאי לזכור, כי התנגדותו הנחרצת

פרופסור (אמריטוס) דוד ויטל לימד בחוג למדע המדינה באוניברסיטת תל-אביב ופרסם ספרים ומאמרים רבים על יחסים בינלאומיים, היסטוריה יהודית מודרנית ותולדות הציונות.

אי"ל: dvital@post.tau.ac.il

של מזכיר המדינה של ארצות-הברית, ג'ורג' מרשל (Marshall) להקמת מדינה יהודית ולסיוע חומרי ליהודים, יכולה אמנם להיחשב אכזרית, אך היא לא הייתה משוללת היגיון. מרשל הבהיר לכל הנוגעים בדבר מנקודת מבטו של מפקד צבא בכיר ביותר, כי יכולתם של הערבים להכניע את היהודים איננה מוטלת כלל בספק. הוא חשש, כי ארצות-הברית תהיה המדינה שעליה יוטל להציל את היהודים בהמוניהם. משום כך, טען מרשל, מוטב לשכנע את האנשים העקשנים הללו לוותר מראש על שאיפותיהם הפוליטיות.

ההתאמה הזאת של הציפיות מסבירה, ולו באופן חלקי, את ההתנהלות במזרח התיכון ומחוצה לו, הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך. אחת התוצאות של הביטחון המוחלט בתבוסתם של היהודים הייתה, כפי שמראה קארש בספרו, מרוץ בין-ערבי על שליטה בחלקים של פלשתינה לאחר שהבריטים ייצאו והיהודים יובסו. תוצאה קודרת יותר של הביטחון הגובר בניצחון באה לידי ביטוי בהתעלמות של אותם מנהיגים ערבים, שהתיימרו לדבר ולפעול בשם האוכלוסייה הערבית בפלשתינה, מן הצורך לדאוג לביטחונה ולגורלה בהווה ובעתיד.

העובדה, כי בסופו של דבר ובניגוד לכל הציפיות הוקמה מדינה יהודית, ומלחמת השמדה, שעליה הכריז המזכיר הכללי של הליגה הערבית, לא התרחשה, חייבה התמודדות חדשה עם המציאות. מצד אחד, כל הנוגעים בדבר הוסיפו להאמין, כי על אף הכול הערבים מחזיקים בידיהם את הקלפים הטובים יותר; מצד אחר היה צריך למצוא מענה לשאלה, מדוע היהודים הם שניצחו, לפחות ניצחון בנקודות אם לא ניצחון מוחץ ומוחלט. שאלה זו תוסיף לרדוף את ההנהגה הערבית מאז ואילך. כך גם,

המילטריסטי בגרמניה כדי להסביר את תבוסתה ב"מלחמה הגדולה" בשנים 1914-1918.

חשוב להדגיש, כי יהיו אשר יהיו רגשותיו ונאמנותו האישית של קארש עצמו, הספר חף לחלוטין מכל ביטוי של שמחה לאיד. הוא בודק כל פרשה חשובה לגופה ומנסה לברר בדיוק מרבי את העובדות. הוא בוחן, למשל, את השאלה מדוע נטשו רוב תושביה הערבים של חיפה את העיר במהירות על אף המאמצים של הפיקוד הבריטי לשכנע אותם להישאר; כך גם לגבי צפת וטבריה, שננטשו על-ידי הערבים במהירות וללא צורך; מדוע וכיצד לא נעשה שימוש בכמויות גדולות של כלי נשק וכספים שנועדו למלחמה נגד הכוחות היהודיים, שסבלו ממחסור בצידוד ולעתים אף במזון; וכן הלאה – לרבות, כמובן, השאלה הגורלית מדוע נמנעו מדינות ערב, למעט ירדן ההאשמית, מלהצטרף למאבק עד לרגע האחרון, אם בכלל.

יש לזכור, כי בצד היהודי נבחנו הגורמים לכל התקדמות או נסיגה של הכוחות היהודיים, בתקופה שבין סוף נובמבר 1947 לאמצע מאי 1948, באופן ממצה ביותר ומנקודות השקפה שונות – בין היתר הודות לכך, שכמעט כל המקורות הארכיוניים כבר פתוחים בפני החוקרים זה שנים רבות. לא כך הוא הדבר בצד הערבי, שבו המכשולים בפני חקירה שיטתית הם רבים וקשים. מכאן חשיבותו הרבה של הספר של קארש וערך מיוחד לדיון שלו בפוליטיקה הפנימית הערבית בעניין הפלסטיני – בעיקר החל מן הרגע הקריטי בשנים המוקדמות של המנדט הבריטי, שבו חאג' אמין אל-חוסייני תפס את עמדת המנהיגות הפלסטינית, וכישלונה מאז של ההנהגה היהודית להגיע להידברות עם כל מי שנחשב לדובר של הצד הפלסטיני. עם זאת, חבל שלא הורחב הדיון בספר על השורשים העמוקים יותר של ההתנהלות הערבית, שורשים הנעוצים בחברה, בתרבות ובדת. הבעיה הפלסטינית היא דוגמא מובהקת לדפוס המעיק על המזרח תיכון עד היום: העובדה, שתפישות חדשות של נאמנות מוחלטת למדינה או ללאום לא הצליחו לגבור על נאמנות שבטית או משפחתית ועל אינטרסים אישיים. ייתכן, שדיון מורחב בהשפעתם של שורשים תרבותיים מהותיים כאלה היה פוגם במבנה הספר הנוכחי ובתועלת שבו, אך דיון שכזה באותם מונחים ובאותה גישה לא-אמוציונלית שבהם נכתב הספר הקיים יהיה בעל ערך רב. אולי ככרך נוסף? לסיכום, החיבור שלפנינו הוא בגדר תרומה חשובה ביותר הן להיסטוריוגרפיה המלומדת והן לדיון הציבורי. והוא אף ביטוי לאומץ-לב – כיוון שהוא מנוגד לזרם ולאופנה המקובלת בחשיבה הפוליטית זה שנים רבות.

אם כי לא במפורש, תוסיף לרדוף אותה השאלה, האם ראוי לבחון לעומק את מה שהתרחש בשנת 1948: מה בדיוק קרה? מי היו המעורבים? ולאן הופנו המרץ והמשאבים?

חולשתן של התשובות שניתנו מפעם לפעם לשאלות אלה היא שמעצבת את קווי המתאר ההיסטוריוגרפיים המרכזיים בספרו של קארש. בעוד האירועים משנת 1917 ועד 1949 מנקודת מבט יהודית-ישראלית כבר נחקרו ונדונו לעומקם, לא נעשה עד כה מחקר דומה לגבי הסיבות והגורמים לתבוסה הערבית – הנִכְפָּה, כפי שהיא נקראת כיום בפי כול. אין פירוש הדבר, שהנושא לא נדון מנקודות מבט אישיות, פואטיות ופוליטיות, ואין פירוש הדבר שלא קיים "נרטיב" המתאר את השתלשלות האירועים מנקודת ראות ערבית. אולם יש הבדל רב בין "נרטיב" במשמעות המקובלת כיום, כלומר סיפּר שנועד לשמש לניחוח ולעידוד או כמצע לגיוס לנקמה ולפעולה צבאית, לבין נרטיב היסטורי במשמעות המסורתית המדויקת, בנוסח תוקידידס (Thucydides) או אדוארד גיבון (Gibbon). נרטיב היסטורי אמתי מסוג זה, שבוחן לעומקם וללא הטיה את הגורמים והסיבות להתנהלות במאבק ולהשתלשלות האירועים, אינו קיים לגבי הצד הערבי בסכסוך ואף לא נעשה עד כה מאמץ של ממש לכתוב כדוגמתו. זוהי אפוא תרומתו הייחודית של הספר הנדון כאן: ההיכרות הטובה של קארש עם המקורות הערביים היא שמאפשרת לו למלא את החסר ולעקוב בפרוטרוט אחרי האופן שבו התנהלו ענייני הציבור על-ידי התומכים במטרה הפלסטינית ועל-ידי הטוענים היריבים לכתר המנהיגות הפלסטינית.

הסיפור הוא, כמובן, עצוב ביותר. רק מעטים מבין גיבוריו יוצאים ממנו וכבודם ללא-רוב. כיוון שהתקוות היו כה גדולות – עצומות בתחילה – הרי הכישלון העוקב היה צורב לאין שיעור. אם בדרכם של הערבים בזמן המלחמה היו פזורים איומים, שחיתות ומעשי הונאה, הרי בעקבות התבוסה הגיע זמנן של השמצות הדדיות והפרחת סיסמאות. רק האמיר עבדאללה, לימים מלך ירדן – הרציונלי, הפרגמטי והנחוש ביותר מכל המנהיגים הערבים בעת ההיא, אך גם מי שנחשב לזר באזור ובן-חסות של הבריטים – יצא מן המלחמה ופרס בידיו; אבל הוא היה עתיד לשלם עליו בחייו. אין תמה אפוא, שהנכפּה הייתה לנושא כה טעון ומעורר מחלוקות כה רבות, עד כי החוקרים העדיפו להתעלם ממנו. אין גם פלא שנערכו השוואות בינה לבין תבוסות לא-צפויות לכאורה אחרות, שניתנו להן הסברים בדיעבד – כגון המיתוס דבר ה"סכין בגב" (Dolchstoss) שהמציאו בחוגי הימין

כתובת המערכת: זמנים, בית הספר להיסטוריה, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב 69978, טלפון: 03-6406367, פקס: 03-6409469, דוא"ל: zmanim@post.tau.ac.il
להזמנת מנוי: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, רחוב ביתר 2, ת"ד 4179, ירושלים 91041, טלפון: 02-5650444/5, פקס: 02-6712388, דוא"ל: shazar@shazar.org.il
כתובת המו"ל: בית הוצאה לאור של האוניברסיטה הפתוחה, האוניברסיטה הפתוחה, הקריה ע"ש דורותי דה רוטשילד, דרך האוניברסיטה 1, ת"ד 808, רעננה 43537, טלפון: 09-7781838, פקס: 09-7780667, דוא"ל: estherw@openu.ac.il

מערכת **זמנים** מקבלת מאמרים בשפה העברית העוסקים בנושאים היסטוריים מובהקים והפונים אל הקהל המשכיל ולא רק אל המומחים בתחום מסוים. כל מאמר המוגש **לזמנים** נקרא על-ידי קוראים חיצוניים שקובעים את מידת התאמתו לכתב העת.

אורכם של המאמרים עד 7,000 מילים, ללא הערות שוליים. בסוף המאמר תוצע רשימה קצרה של ספרות מחקר מתאימה.

את המאמרים יש להגיש כשהם מודפסים ברווח כפול ובצירוף דיסקט/קובץ במעבד תמלילים מסוג word. רצוי לצרף הצעות לאיורים, לרבות הכיתוב לכל איור, וכן תקציר של המאמר באורך של מאה מילים בקירוב.